
Eksplanacyjna rola teorii filozoficznych w badaniach kognitywistycznych

BŁAŻEJ SKRZYPULEC

Instytut Filozofii, Uniwersytet Jagielloński

Streszczenie. *Tematem artykułu jest eksplanacyjna rola jaką mogą pełnić teorie filozoficzne w badaniach z zakresu kognitywistyki. Wyróżnione zostają cztery uzupełniające się role, powiązane z różnymi koncepcjami wyjaśniania. Zgodnie z pierwszą rolą eksplanacyjną teorie filozoficzne wyjaśniają na sposób opisywany w koncepcjach naukowego wyjaśniania. Uzyskanie tego rodzaju wyjaśnień przy użyciu teorii filozoficznych wymaga jednak przeformułowania ich tez, przy użyciu pewnych rozumowań analogicznych, w twierdzenia mające charakter naukowy. Wedle drugiej roli ekplanacyjnej teorie filozoficzne wyjaśniają poprzez sformułowanie koniecznych i wystarczających warunków, które muszą być spełnione przez schemat pojęciowy opisujący pewien stan rzeczy. Podobnie w przypadku trzeciej roli teoria filozoficzna wyjaśnia poprzez wskazanie koniecznych i wystarczających warunków zgodności pomiędzy pojęciami używanymi w teorii naukowej a strukturą tej teorii. Wreszcie zgodnie z czwartą rolą teorie filozoficzne wyjaśniają poprzez zastosowanie argumentacji transcendentnej. W końcowej części artykułu zaprezentowane są wzajemne powiązania pomiędzy czterema powyższymi rolami eksplanacyjnymi.*

Słowa kluczowe: *metodologia, wyjaśnianie, teorie filozoficzne, kognitywistyka*

Kognitywistyka jest często określana jako interdyscyplinarna dziedzina, w skład której wchodzi m.in. badania nad sztuczną inteligencją, lingwistyka, psychologia poznawcza, logika, neuronauki i filozofia. Za wyjątkiem filozofii wszystkie komponenty, składające się na kognitywistykę spełniają, a przynajmniej stawiają to sobie za cel, standardy wymagane wspólnie od nauk empirycznych bądź formalnych. Status filozofii jest natomiast dość niejasny i nie do końca wiadomo, czy dociekania filozoficzne są w stanie zapewnić korzyści poznawcze, jakich

nie mogą dostarczyć inne dyscypliny, czy też mają one jedynie służyć za inspirację, na podstawie której, po odpowiedniej operacjonalizacji, można uprawiać „prawdziwą” naukę.

Dla uzyskania pełnej odpowiedzi odnośnie roli filozofii w kognitywistyce należałoby udzielić odpowiedzi na kilka złożonych i wzajemnie powiązanych pytań, które dotyczą problemu demarkacji, relacji zachodzącej pomiędzy elementami struktury teorii filozoficznej a zjawiskami empirycznymi oraz relacji pomiędzy strukturą teorii filozoficznej a strukturą teorii naukowej. W poniższym tekście ograniczę się do zbadania węższego problemu dotyczącego roli eksplanacyjnej, jaką filozofia może pełnić w odniesieniu do zagadnień leżących w obrębie zainteresowania kognitywistyki.

Sama problematyka związana z pojęciem „wyjaśniania” jest bez wątpienia problematyką filozoficzną i na gruncie badań filozoficznych, szczególnie tych z zakresu filozofii nauki, była wielokrotnie podejmowana przez współczesnych filozofów. Z pewnością nie istnieje jedna, powszechnie obowiązująca definicja „wyjaśniania”. Starając się udzielić odpowiedzi na pytanie o to, co to znaczy, że teoria filozoficzna „wyjaśnia”, będę wskazywał, że filozofia może pełnić różne funkcje eksplanacyjne w zależności od przyjętego rozumienia wyjaśniania. Dokładniej rzecz ujmując, przedstawię cztery odmienne role eksplanacyjne, jakie filozofia może pełnić w ramach badań kognitywistycznych.

Wyjaśnianie naukowe i pierwsza rola eksplanacyjna

Koncepcje wyjaśniania naukowego dotyczą sposobów wyjaśniania zjawisk empirycznych bądź praw rządzących występowaniem takich zjawisk. Pomimo poważnych różnic pomiędzy konkurencyjnymi teoriami naukowego wyjaśniania łączy je to, że dane zjawisko empiryczne jest wyjaśniane poprzez wskazanie na inne zjawiska empiryczne, które znajdują się w pewnej szczególnej relacji do zjawiska wyjaśnianego. Poszczególne koncepcje naukowego wyjaśniania różnorodnie charakteryzują ową istotną relację zachodzącą pomiędzy zjawiskami empirycznymi. W klasycznym modelu dedukcyjno-nomologicznym jest to relacja logiczna (Hempel, Oppenheim 1948): wyjaśnianie odbywa się poprzez wskazanie zjawisk empirycznych (warunków początkowych) oraz rządzących nimi praw, które implikują zachodzenie zjawiska wyjaśnianego, bądź czynią jego zachodzenie wysoce prawdopodobnym — jeśli mamy do czynienia z probabilistyczną wersją modelu (Hempel 2001). W modelach kauzalnych, takich jak np. dobrze znany model Salmona (Salmon 1984), jest to relacja związana z przyczynowością:

zjawisko jest wyjaśniane poprzez wskazanie na inne zjawiska, które konstytuują procesy i interakcje kauzalne, prowadzące do zjawiska wyjaśnianego. Podobnie dzieje się w innych koncepcjach takich jak model statystyczno-istotnościowy, (Salmon 1997) wedle którego należy wykryć zjawiska czyniące występowanie zjawiska wyjaśnianego bardziej prawdopodobnym, bądź „esencjalistyczny” model Brody’ego, (Brody 1972) gdzie wyjaśnienie polega na wskazaniu istotnych cech przysługujących obiektom biorącym udział w wyjaśnianym zjawisku, a co za tym idzie wykryciu szczególnej relacji pomiędzy obiektem a częścią jego własności.

Jeśli wyjaśnianie rozumiemy jako wskazywanie na szczególne relacje pomiędzy zjawiskami empirycznymi, to okazuje się, że zdolność teorii filozoficznych do pełnienia roli eksplanacyjnej staje się wątpliwa. Można to łatwo zobaczyć porównując ze sobą tezy formułowane na gruncie teorii naukowych z tezami stawianymi przez teorie filozoficzne. Za przykład tezy naukowej niech posłuży twierdzenie wpływowej teorii psychologicznej FIT (*Features Integration Theory*, Treisman 1999), mówiącej o sposobie łączenia przez mechanizmy percepcji wzrokowej wykrywanych jakości wizualnych w celu stworzenia reprezentacji przedmiotu: *w większości wypadków wykrywane jakości łączone są za sprawą skupienia uwagi na danym miejscu w polu widzenia*. Obiekty, o jakich mówi to twierdzenie — uwaga, jakości, miejsce w polu widzenia — mają na gruncie badań psychologicznych swoją ustaloną empiryczną interpretację. Na przykład można wyznaczyć pewne zjawisko empiryczne, ujawniające się w sytuacji eksperymentalnej, które jest interpretowane jako przejaw skupienia się uwagi w pewnym obszarze pola widzenia; można więc też wskazać na inne zjawiska, które są w odpowiedni, „wyjaśniający” sposób związane z aktem skupienia uwagi. Inaczej wygląda to w przypadku tez teorii filozoficznych. Za przykład nich posłuży teza teorii nagiego substratu (Allaire 1963), która jest jedną z metafizycznych teorii jednostkowego przedmiotu: *przedmiot uzyskuje indywidualność za sprawą niejakościowego substratu*. W takim wypadku nie ma jasności co do tego jakie, i czy w ogóle jakieś, zjawisko empiryczne ma być powiązane z „nagim substratem”, czy też jaki wynik eksperymentu miałby być związany z „uzyskiwaniem przez przedmiot indywidualności”. Wobec tego nie sposób też dokonać wyjaśnienia, które polegałoby na wskazaniu relacji pomiędzy zjawiskami empirycznymi.

Jeśli teoria filozoficzna miałaby móc spełniać taką rolę eksplanacyjną, jaką postulują koncepcje naukowego wyjaśniania, to jej twierdzenia musiałby najpierw zostać poddane odpowiedniemu przeformułowaniu, które pozwoliłoby na nadanie im empirycznej interpretacji. Jak sądzę,

w wielu przypadkach jest to możliwe, a z pomocą może tu przyjść pojęcie analogii, zwłaszcza analogii proporcjonalności (A ma się do B tak jak C do D). Tego typu procedura składałaby się z trzech głównych etapów:

1) Na pierwszym etapie mamy do czynienia z nieprzeformułowanymi twierdzeniami teorii filozoficznej. Za przykład niech posłuży przytoczone wcześniej zdanie: przedmiot uzyskuje indywidualność za sprawą niejakościowego substratu.

2) Następnie przystępujemy do rozumowania, które pozwoli nam znaleźć odpowiednie analogony pojęć użytych w twierdzeniach teorii filozoficznej. Za przykład może tu posłużyć pojęcie „uzyskiwania indywidualności”. Na podstawie wiedzy filozoficznej zdajemy sobie sprawę jaką rolę pełni pojęcie „indywidualizacji” na gruncie teorii metafizycznych: opisuje ono, na mocy czego pewien fragment rzeczywistości jest jednostkowym przedmiotem, różnym od wszystkich innych indywiduów. Następnie możemy rozważyć jakie pojęcie używane w teoriach naukowych pełni rolę analogiczną do tej jaką pojęcie „indywidualizacji” pełni na gruncie koncepcji filozoficznych — dla uproszczenia ponownie odwołam się tu do teorii psychologicznych badających percepcję wzrokową. Jak się wydaje, dobrym kandydatem jest w tym wypadku pojęcie „detekcji” (czy też „wyróżniania”, np. Bowers, Jones 2008) przedmiotu w polu widzenia — podobnie jak pojęcie „indywidualizacji” opisuje ono na mocy czego pewien fragment pola widzenia zostaje uznany za jednostkowy przedmiot, różny od wszystkich innych przedmiotów wdzianych przez podmiot.

3) Po znalezieniu, pochodzących z teorii naukowych, analogów pojęć używanych przez teorię filozoficzną, jej twierdzenia mogą uzyskać empiryczną interpretacją podobną do tej, jaką uzyskują zdania teorii naukowej, a co za tym idzie mogą pełnić podobną funkcję wyjaśniającą. W omawianym przykładzie tezy teorii filozoficznej, mówiące o indywiduizacji dotyczą tych zjawisk, o których mówią tezy teorii psychologicznych, dotyczące sposobu detekcji przedmiotu.

Można teraz sformułować pierwszą rolę eksplanacyjną, jaką może pełnić teoria filozoficzna:

R-I) Teoria filozoficzna może wyjaśniać na sposób właściwy dla teorii naukowych, jeśli jej tezy zostaną przeformułowane (za pomocą analogicznego rozumowania) tak, aby można im było nadać interpretację empiryczną podobną do tej, jaką posiadają tezy teorii naukowych.

Zaletą tej roli ekplanacyjnej jest bez wątpienia to, że teoria filozoficzna może wyjaśniać zjawiska w cieszący się powszechnym uznaniem sposób właściwy dla nauk empirycznych. Niestety odbywa się to kosz-

tem utraty autonomicznej roli teorii filozoficznej — może ona coś wyjaśniać dopiero wówczas, gdy jej tezy zostaną „przetworzone” na zdania teorii naukowej.

Druga rola eksplanacyjna i eksperymenty myślowe

Czy da się sformułować dla teorii filozoficznej inną rolę eksplanacyjną, która zachowywałaby jej autonomię? Na początku warto zauważyć, że choć zdania teorii filozoficznej nie są sformułowane w sposób, który pozwalałby na ich testowania w odniesieniu do zjawisk empirycznych tak, jak dzieje się to w przypadku teorii naukowych, to przesadą byłoby twierdzenie, iż terminy filozoficzne są zupełnie pozbawione empirycznej interpretacji. Przejawem tego jest fakt, że w dyskusjach pomiędzy zwolennikami konkurencyjnych koncepcji nie używa się jedynie argumentów, które odwołują się do struktury teorii (np. zwracających uwagę na niespójności logiczne), lecz formułuje się także eksperymenty myślowe opisujące empiryczne, choć zazwyczaj faktycznie niezrealizowane, stany rzeczy.

Jako przykładu użyję klasycznego dla analitycznej metafizyki eksperymentu myślowego Blacka opisującego wszechświat, w którym znajdują się jedynie dwie nieodróżnialne kule (Black 1952). Eksperyment Blacka został oryginalnie sformułowany jako kontrprzykład dla zasady identyczności przedmiotów nieodróżnialnych, która mówi, że przedmioty posiadające dokładnie te same własności są identyczne. Może on jednak również pełnić funkcję kontrprzykładu dla pewnych wersji wiązkowej teorii jednostkowego przedmiotu. We wszechświecie Blacka istnieją dwie kule, a każda z nich jest zrobiona z tego samego materiału i ma taką samą średnicę. Wiazkowa teoria przedmiotu (np. Cleve 1975), która mówi, że każdy przedmiot jest niczym więcej jak połączeniem własności, nie jest w stanie wyjaśnić na mocy czego w świecie Blacka istnieją dwie kule. Pod względem posiadanych własności niczym się nie różnią, a wiazkowa teoria oprócz własności nie zakłada żadnych innych elementów ontologicznej struktury przedmiotów. Ten wynik nie byłby możliwy do osiągnięcia, gdyby twierdzenie teorii wiązkowej nie miało pewnej empirycznej interpretacji, która mówiłaby, że takie empiryczne cechy jak materiał, wymiary czy też kształt to „własności”, o jakich mówią tezy teorii wiązkowej, a z kolei samo założenie o tym, że kule są dwie nie mówi automatycznie o różnicy pomiędzy ich „własnościami”.

Teoria filozoficzna może być więc przetestowana w odniesieniu do eksperymentu myślowego, który opisuje stan rzeczy w kategoriach właściwych dla zjawisk empirycznych. Dla bardziej precyzyjnego wskazania

na czym polega tego rodzaju testowanie warto posłużyć się pojęciem warunków koniecznych i wystarczających, które zazwyczaj ujmuje się jako interdefiniowalne: A jest wystarczające dla B wtw brak A jest konieczny dla braku B, B jest konieczne dla A wtw brak B jest wystarczający dla braku A. Chcąc przetestować teorię wiązkową w odniesieniu do eksperymentu Blacka pytamy, czy schemat pojęciowy takiej teorii spełnia konieczne i wystarczające warunki potrzebne do opisu sytuacji przedstawionej w eksperymencie. Jak się okazuje, odpowiedź na to pytanie jest negatywna: charakterystyka przedmiotu dokonywana na gruncie teorii wiązkowej nie jest wystarczająca.. Teoria nie jest w stanie wskazać na mocy czego opisane w eksperymencie kule są dwoma odrębnymi przedmiotami.

Jeśli tezy teorii filozoficznej mogą zostać przetestowane w odniesieniu do możliwej sytuacji, to tym bardziej powinno dać się je testować przy pomocy realnie zachodzących zjawisk empirycznych. Jednym z rodzajów takich realnych zjawisk są oczywiście wyniki badań eksperymentalnych. Dobrym przykładem będzie w tej sytuacji eksperyment MOT (*Multiple Object Tracking*), który stanowił podstawę dla sformułowania koncepcji indeksów FINST Zenona Pylyshyna (Pylyshyn 2007). Za jego sprawą można przetestować wiązkową teorię przedmiotu w podobny sposób, w jaki czynił to eksperyment myślowy Blacka. W eksperymencie MOT badany ma za zadanie śledzić kilka spośród dużej grupy poruszających się w losowy sposób, jakościowo tożsamych prostych obiektów (np. czarne kółka na ekranie monitora). Po ustaniu ruchu badany wskazuje miejsce, w którym znajdują się śledzone obiekty. Jak się okazuje tego typu śledzenie jest łatwym zadaniem, nawet jeśli w czasie ruchu obiekty zmieniają swoje własności (np. kolor, kształt, Pylyshyn 2007, s. 36–37). Jak się wydaje, siatka pojęciowa teorii wiązkowej może okazać się niewystarczająca dla wyjaśnienia możliwości odróżniania przedmiotów, które posiadają dokładnie te same własności. W tym kierunku idą także tezy samego Pylyshyna, którego koncepcja FINST postuluje istnienie kilku niejakościowych indeksów, za pomocą których umysł jest w stanie reidentyfikować zmieniające się i poruszające się przedmioty.

Trzeba zauważyć, że w prezentowanym powyżej ujęciu poprzez testowanie teorii filozoficznej nie wyjaśniamy występowania danego zjawiska empirycznego tak, jak to działa się w koncepcji wyjaśniania naukowego. Wyjaśniamy natomiast możliwość zastosowania schematu pojęciowego — tłumaczymy jakie konieczne i wystarczające warunki musi spełnić schemat pojęciowy teorii, aby za jego pomocą można było opisać pewne zjawisko, czy to realne, czy to przedstawione za pomocą eksperymen-

tu myślowego. Na tej podstawie możemy przypisać teorii filozoficznej drugą rolę eksplanacyjną:

R-II) Za pomocą testowania teorii filozoficznych w odniesieniu do logicznie możliwych zjawisk (czyli m.in. zjawisk realnie zachodzących) wyjaśniamy, jakie konieczne i wystarczające warunki musi spełniać schemat pojęciowy, aby mógł on opisać rozważane zjawiska.

Pełniąc powyższą rolę eksplanacyjną, teoria filozoficzna zachowuje swoją autonomię — jej tezy nie muszą zostać przeformułowane w celu upodobnienia ich do twierdzeń teorii naukowych. Jednakże taka autonomia w kontekście interdyscyplinarnych badań kognitywistycznych może stanowić wadę. Testowanie teorii filozoficznych w odniesieniu do wyników eksperymentów może być pomocne dla badań filozoficznych. Otrzymuje się w ten sposób dodatkowe narzędzie do ewaluacji konkurencyjnych teorii, jednak nie jest jasne jaką korzyść z wyników takiego testowania mogliby odnieść przedstawiciele nauk empirycznych.

Trzecia rola eksplanacyjna i teoria naukowa

Procedurę związaną z ustalaniem koniecznych i wystarczających warunków można zastosować nie tylko w odniesieniu do konkretnych wyników eksperymentalnych, ale także do abstrakcyjnej struktury pojęciowej teorii bądź modelu naukowego. Każda teoria naukowa używa właściwych dla niej pojęć teoretycznych, których znaczenie i właściwy sposób użycia definiuje się na gruncie teorii oraz pojęć, będących pojęciami teoretycznymi innych teorii bądź zapożyczonych z języka potocznego, które mogą być poprawnie używane także poza daną teorią (np. Kuipers 2007). Zarówno jedne, jak i drugie rodzaje pojęć, aby współtworzyć spójną strukturę teorii naukowej, muszą spełnić pewne konieczne i wystarczające warunki. W określeniu tych warunków przydatny może być aparat konceptualny, stworzony na potrzeby różnorodnych teorii filozoficznych.

Przykładem pojęcia używanego zarówno w języku potocznym, jak i na gruncie psychologicznych badań nad percepcją wzrokową jest pojęcie „przedmiotu”. W pozanaukowym dyskursie najprawdopodobniej nie ma ono precyzyjnie ustalonego znaczenia, natomiast na gruncie rozważań filozoficznych było ono analizowane na odmienne, konkurencyjne sposoby za pomocą wspominanych już wcześniej wiązkowych, (np. O’Leary-Hawthorne, Carer 1998) substratowych (np. Martin 1980), czy też substancjalnych teorii (np. Lowe 2006). Z pewnością nie każda z możliwych analiz pojęcia „przedmiotu” jest spójna z postulatami, jakie formułuje się na gruncie danej teorii naukowej. Rozważmy to

w odniesieniu do znanej teorii geonów, która mówi o sposobie rozpoznawania przedmiotów percepcji wzrokowej i związanego z nią modelu JIM (Hummel, Biederman 1992). Wedle tej teorii przedmiot percepcji wzrokowej jest konstruowany z prostych geometrycznych elementów. Za pomocą kilkudziesięciu rodzajów takich elementów można stworzyć reprezentacje wszystkich rodzajów przedmiotów. Z kolei same geony są konstruowane z jeszcze prostszych części, np. linii, ich zakończeń, czy też przecięć. Wskazuje to, że dla przypisania przedmiotowi gatunkowej przynależności wystarczające jest wskazanie na zestaw elementów o jakościowej charakterystyce — geonów tworzących jego strukturę. Wyklucza to analizy filozoficzne, charakterystyczne dla substancjalnych teorii przedmiotu, które ujmują gatunek, pod który podpada przedmiot, jako nieredukowalny do prostszych jakościowych elementów (np. Loux 1978).

W podobny sposób rozważyć można pojęcia teoretyczne teorii — w tym przypadku samo pojęcie „geonu”. Interesującą cechą modelu JIM jest to, że geonom nie przypisuje się własności relacyjnych związanych z położeniem w stosunku do innych geonów (np. „znajdowanie się na lewo od geonu G”), lecz wszystkie własności związane z położeniem ujmowane za pomocą monadycznych predykatów (np. „bycie na lewo”). Sugeruje to, że koniecznym warunkiem poprawnej analizy pojęcia „geonu” jest przypisanie geonom sposobu indywidualizacji, który nie funduje indywidualności na posiadaniu różnych własności relacyjnych (wielu geonom może przysługiwać ten sam zestaw monadycznych predykatów).

Ponownie w tym wypadku teoria filozoficzna nie tłumaczy występowania zjawisk empirycznych, lecz wyjaśnia, jakie istotne warunki muszą być spełnione przez schemat pojęciowy — w tym wypadku teorii bądź modelu naukowego. Wobec tego trzecią rolę eksplanacyjną można sformułować następująco:

R-III) Przy pomocy rozwiązań konceptualnych sformułowanych na gruncie teorii filozoficznych można wyjaśnić, jakie konieczne i wystarczające warunki muszą spełniać pojęcia, aby ich charakterystyka była spójna ze strukturą pojęciową danej teorii bądź modelu naukowego.

Jak się wydaje, trzecia rola eksplanacyjna może być atrakcyjna zarówno z perspektywy badań filozoficznych, jak i naukowych. Z jednej strony, podobnie jak w przypadku R-II dostarcza ona narzędzi do ewaluacji koncepcji filozoficznych, pozwalając sprawdzić, które z nich prezentują analizy pojęciowe spójne ze strukturą najlepszych dostępnych teorii naukowych. Z drugiej strony analizy przeprowadzane w obrębie teorii filozoficznych pozwalają uchwycić, jakie warunki muszą spełniać pojęcia teoretyczne teorii naukowej oraz jakie restrykcje nakłada da-

na teoria naukowa na możliwe sposoby analizy pojęć zaczerpniętych z języka potocznego.

Argument transcendentálny i czwarta rola eksplanacyjna

Wedle omawianych wcześniej ról eksplanacyjnych teoria filozoficzna może wyjaśniać zjawiska empiryczne, jednak ceną za to jest utrata jej autonomicznego charakteru (R-I), bądź może zachować swoją autonomię, wyjaśniając jakie konieczne i wystarczające warunki musi spełniać schemat pojęciowy służący do opisu pewnego stanu rzeczy bądź pojęcia wchodzące w skład struktury teorii naukowej (R-II i R-III). Warto wobec tego zastanowić się, czy teorii filozoficznej można przypisać rolę eksplanacyjną, w której byłaby zachowywana autonomia teorii, a jednocześnie wyjaśnienie dotyczyłoby zjawisk empirycznych, a nie elementów konceptualnych.

Jak sądzę, w pewnych, choć raczej dość ograniczonych przypadkach, teoria filozoficzna może pełnić taką rolę. Dla jej przybliżenia warto posłużyć się klasycznym filozoficznym pojęciem argumentu transcendentálnego pochodzącym od Kanta, lecz używanym także we współczesnej filozofii (np. Strawson 2003). Argumentacja transcendentálna przeprowadzana jest w dwóch krokach: po pierwsze wskazuje się na pewne zjawisko, co do którego zachodzenia nie ma wątpliwości, po drugie ustala się co jest konieczne, aby to zjawisko mogło zachodzić. Skoro rozważane zjawisko niewątpliwie zachodzi, to spełnione muszą być również warunki jego możliwości.

Z użyciem argumentacji transcendentálnej można niejednokrotnie spotkać się w filozoficznych pracach poruszających problematykę świadomości. Dobrym przykładem jest artykuł Johna Searle'a *The Self as a Problem in Philosophy and Neurobiology* (Searle 2008). W tekście autor wymienia powszechnie przyjmowane cechy świadomego doświadczenia: jego subiektywność, jakościowość i jedność, a następnie wskazuje, że występowanie tych cech zakłada obecność także innego zjawiska, związanego z poczuciem bycia indywidualną „jaźnią”. Searle argumentuje, że nauka, wyjaśniając fenomen świadomości, nie może zrezygnować z wyjaśnienia zjawiska, które musi towarzyszyć niebudzącym wątpliwości cechom świadomego doświadczenia. Korzystając z pojęcia argumentu transcendentálnego można sformułować czwartą rolę eksplanacyjną:

R-IV) Teoria filozoficzna, korzystając z argumentacji transcendentálnej, może wyjaśnić, jakie zjawiska empiryczne muszą towarzyszyć tym zjawiskom empirycznym, których występowanie nie budzi wątpliwości.

RYS. 1. Eksplanacyjne powiązania pomiędzy zjawiskami empirycznymi, teoriami naukowymi i teoriami filozoficznymi.

Warto zauważyć, że choć w przypadku czwartej roli eksplanacyjnej teoria filozoficzna wyjaśnia coś w odniesieniu do występowania zjawisk empirycznych, to jest to inny rodzaj wyjaśnienia niż ten postulowany przez koncepcje wyjaśniania naukowego. Teoria filozoficzna nie wyjaśnia, dlaczego dane zjawisko występuje, lecz tłumaczy jakie zjawiska empiryczne muszą towarzyszyć tym zjawiskom, których występowanie jest powszechnie uznane za fakt. Ujawnione w ten sposób zjawiska mogą zostać następnie wyjaśnione tak jak się to czyni w teoriach naukowych.

Podsumowanie

W artykule wskazałem na cztery odmienne role eksplanacyjne, jakie może pełnić teoria filozoficzna. Każda z tych ról może zostać wykorzystana w badaniach nad problemami charakterystycznymi dla prac prowadzonych w obszarze kognitywistyki. Moim celem nie było wskazywanie na wyższość jednych ról nad innymi. Sądzę raczej, że wymienione cztery role są wobec siebie komplementarne, a każda z nich może być z powodzeniem wykorzystana w innym obszarze badań. Zależności pomiędzy poszczególnymi rolami a teoriami naukowymi, teoriami filozoficznymi i zjawiskami empirycznymi ukazuje poniższy diagram:

Zjawiska empiryczne mogą zostać wyjaśnione przez teorie naukowe zgodnie z wzorcem, który proponują koncepcje naukowego wyjaśniania

(strzałka „Wyjaśnianie naukowe”). Zgodnie z pierwszą rolą eksplanacyjną (strzałka „Rola I”) tezy teorii filozoficznej, za pomocą rozumowania analogicznego, mogą zostać przeformułowane w tezy teorii naukowej i wyjaśniać zjawiska empiryczne zgodnie ze standardami naukowego wyjaśniania. Wedle drugiej roli eksplanacyjnej („Rola II”) teoria filozoficzna może zostać przetestowana w odniesieniu do zjawisk empirycznych. Taka procedura testowania pozwala wyjaśnić, jakie konieczne i wystarczające warunki musi spełniać schemat pojęciowy teorii filozoficznej, aby był on w stanie opisać dane zjawiska. Zgodnie z trzecią rolą („Rola III”) przy pomocy narzędzi konceptualnych wypracowanych na gruncie teorii filozoficznych można wyjaśnić, jakie konieczne i wystarczające warunki muszą spełniać pojęcia używane w teorii naukowej tak, aby ich charakterystyka była koherentna z całością struktury danej teorii. Wreszcie w ramach czwartej roli („Rola IV”), przy pomocy filozoficznej argumentacji transcendentnej wyjaśnia się, jakie zjawiska muszą towarzyszyć fenomenom, których występowania jest powszechnie uznane. Te wskazane nowe zjawiska (NZ) mogą następnie zostać wyjaśniane przez teorie naukowe bądź posłużyć do testowania tez teorii filozoficznych w ramach drugiej roli eksplanacyjnej (przerywane strzałki).

Literatura

- Allaire, E.B. (1963). Bare Particulars. *Philosophical Studies* 14, 1–8.
- Black, M. (1952). The Identity of Indiscernibles. *Mind* 61, 153–164.
- Bowers, J. S., Jones, K. W. (2008). Detecting Objects is Easier than Categorizing Them. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology* 61, 552–557.
- Brody, B.A. (1972). Towards an Aristotelean Theory of Scientific Explanation. *Philosophy of Science* 39 (1), 20–31.
- Cleve, J. van (1985). Three Versions of the Bundle Theory. *Philosophical Studies* 47, 95–107.
- Hempel, C. G. (2001). Explanation and Prediction by Covering Laws. W: Fetzer, J. H. (red.) *The Philosophy of Carl G. Hempel: Studies in Science, Explanation and Rationality*. New York: Oxford University Press, s. 69–86.
- Hempel, C.G., Oppenheim, P. (1948). Studies in the Logic of Explanation. *Philosophy of Science* 15 (2), 135–175.
- Hummel, J. E., Biederman, I. (1992). Dynamic Binding in a Neural Network for Shape Recognition. *Psychological Review* 99 (3), 418–515.
- Kuipers, T. A. F. (2007). Laws, Theories, and Research Programs. W: Kuipers, T. A. F. (red.) *General Philosophy of Science. Focal Issues*. The Netherlands: Elsevier, 1–96.

- Loux, M. (1978). *Substance and Attribute*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Lowe, E. J. (2006). *The Four-Category Metaphysics*, New York: Oxford University Press.
- Martin, C. B. (1980). Substance Substantiated. *Australasian Journal of Philosophy* 58 (1), 3–10.
- O’Leary-Hawthorne, J., Carer, J. A. (1998). A World of Universals. *Philosophical Studies* 91, 205–219.
- Pylyshyn, Z. W. (2007). *Things and Places: How the Minds Connects with the World*. Massachusetts: The MIT Press.
- Salmon, W. C. (1984). Scientific Explanation: Three Basic Conceptions. *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association. Symposia and Invited Papers*, 293–305.
- Salmon, W. C. (1997). Causal and Theoretical Explanation. W: Salmon, W.C. *Causality and Explanation*. USA: Oxford University Press, s. 108-124.
- Searle, J. R. (2008), *The Self as a Problem In Philosophy and Neurobiology*. W: Searle, J. R. *Philosophy in a New Century*. New York: Cambridge University Press, 137-151.
- Strawson, P. (2003). *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics*, London, New York: Routledge.
- Treisman, A. (1999). Solutions to the Binding Problem: Progress through Controversy and Convergence. *Neuron* 24, 105–110.

Cognitive Sciences and the Explanatory Role of Philosophical Theories

BŁAŻEJ SKRZYPULEC

Institute of Philosophy, Jagiellonian University

Abstract. *The article considers what explanatory roles can be fulfilled by a philosophical theory in investigations performed in the field of the cognitive sciences. The four complementary roles are presented, which are connected with different conceptions of explanation. According to the first explanatory role, philosophical theory can explain empirical phenomena in the way described by the conceptions of the scientific explanation. To achieve this goal statements of a philosophical theory must be reformulated, by using analogical reasoning, into scientific statements. The second role consist in explaining what sufficient and necessary conditions have to be met by a conceptual scheme to describe a given state of affairs. In accordance with the third role philosophical theory can explain what conditions have to be met by concepts used in a scientific theory to be consistent with a conceptual structure of that theory. Finally, according to the fourth role, a philosophical theory, using the transcendental argumentation, can explain which phenomena have to occur together. In the last section of the article interrelations between the four roles, empirical phenomena, scientific theories and philosophical theories are presented.*

Keywords: *methodology, explanation, philosophical theory, cognitive sciences*